

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

1998

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

1998

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

© Göteborgs universitet 1998

ISSN 1403-4964

Skriften är producerad vid

Institutionen för arkeologi

Göteborgs universitet

Box 200

405 30 Göteborg

Tel: 031 773 46 14

Fax: 031 773 51 82

E-mail: eva.englund@archaeology.gu.se

Ansvarig utgivare

Kristian Kristiansen

Redaktion

Tore Artelius

Eva Englund

Kristian Kristiansen

Grafisk formgivning

Lena Troedson,

Riksantikvarieämbetet UV Väst

Layout

Eva Englund,

Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet

Framsida

Detalj av flintkärna från Skrea.

Akvarell av Anders Andersson,

Riksantikvarieämbetet UV Väst 1998

Engelsk språkgranskning

Neil Tomkinson

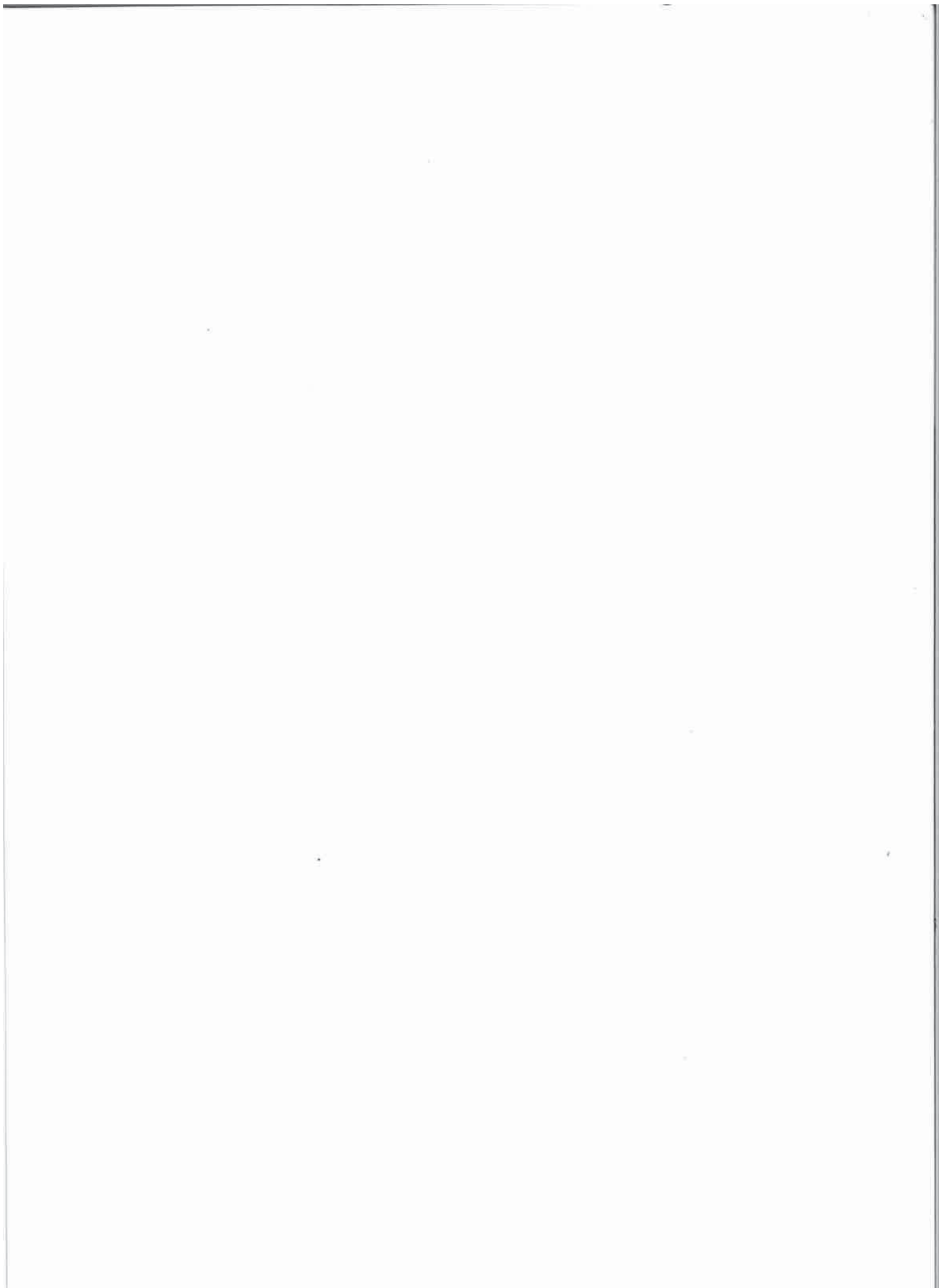
Reproarbete och tryck

Bröderna Carlssons Boktryckeri, Varberg 1998

Innehåll

Finns paleolitikum i Västsverige? <i>Robert Hernek</i>	8
Förslag till definitioner av ”överlagrade boplatser” <i>Eva Schaller Åhrberg</i>	17
Slottsmöllan – en västsvensk tidigneolitisk kustboplats <i>Bengt Westergaard</i>	27
Hällkistorna i Värmland – fynd och landskap <i>Curry Heimann</i>	41
Falbygdens gånggrifter – bevarande och kunskapsförmedling <i>Tony Axelsson</i>	49
Gropkeramikfenomenet på västkusten <i>Per Persson</i>	63
Nya gånggriftsundersökningar på Falbygden <i>Karl-Göran Sjögren</i>	85

Förord

Mycket av den arkeologiska verksamheten i Västsverige, i allt från utgrävningar till seminarier och kurser, försiggår idag som samarbeten mellan regionens museer och länsstyrelser, Riksantikvarieämbetet och universitetet. Den tidskrift som du just håller i din hand är också ett litet tecken på hur vi i Västsverige i allt högre grad satsar på en ökad kunskaps- tillväxt genom samverkan. *“in Situ”* är en ny arkeologisk tidskrift, initierad av, och representerande just alla de olika institutionerna i Västsverige.

Förhoppningen är att tidskriften skall komma ut med ett nytt nummer årsvis och den självklara målsättningen är att innehållet skall spegla den arkeologiska verksamheten i regionen, men också i riket. Av artiklarna framgår redan i det första numret att vi vill lägga vikt på tolkningen av arkeologiska material och på den ständigt accelererande kunskaps- tillväxten från både universitetens traditionella forskning och på museernas och Riksantikvarieämbetets alla arkeologiska undersökningar. Kulturhistoriska och antikva- riska frågor är oftast mycket komplicerade. Eftersom ett syfte är att sprida kunskap också till andra kulturhistoriskt intresserade grupper än arkeologer har vi också valt att behandla komplexa problem i så klar och tydlig språkdräkt som möjligt är. Det är arkeologin värd.

Samtliga artiklar i det första numret behandlar frågor kring västsvensk stenålder. Det är frågor som har en geografisk proveniens just här – men som också är aktuella för många andra områden. Det är dock inte vår avsikt att tidskriften skall vara tematisk till sitt innehåll - det har helt enkelt bara blivit så i detta första nummer. Det har hänt så mycket, så många intressanta undersökningar av stenålderns miljöer har genomförts och forskningen kring västsvensk stenålder känns därför mycket aktuell. Inte minst p.g.a. att forsknings- projektet “Kust till Kust, som är ett samarbete med Uppsala universitet, genom generösa anslag från Knut och Alice Wallenbergs Siftelse och Riksbankens Jubileumsfond också kunnat startas upp.

Tidskriften utges av Institutionen för arkeologi, men det redaktionella ansvaret kommer att skifta, och regionens arkeologer utgör redaktionens referensgrupp inför utgivningen av varje nytt nummer.

“in Situ” har kunnat komma till stånd genom ett generöst bidrag från Lennart J. Häggglunds Stiftelse för arkeologisk forskning och utbildning.

Kristian Kristiansen

Eva Englund

Tore Artelius

Slottsmöllan

– en västsvensk tidigneolitisk kustboplats

Bengt Westergaard, Riksantikvarieämbetet

Abstract

Archaeological excavations carried out nearly a decade ago (1989) under the supervision of the author are brought back into the academic light again. The site, Slottsmöllan, is located on the Swedish west coast, just north of Halmstad in the bay of Laholm. It comprises an area of approx. 2 ha. By the time of the early Neolithic habitations, owing to the different seashore level, Slottsmöllan was situated in a shallow bay, right beside the river Nissan and its outlet into the bay of Laholm. The extensive archaeological material from the excavations is described in general terms, focusing on the finds, especially the Neolithic pottery, and the C14-datings concerning the Neolithic material, and its relation to the later prehistoric material that was also found on the site. The article ends with a series of reflections connected with the excavations, the finds and their future archaeological potential.

Inledning

Det har nu nästan passerat ett decennium sedan de arkeologiska undersökningarna på Slottsmöllan (Raä 79), strax norr om Halmstad, genomfördes i regi av undertecknad under min dåvarande tid som antikvarie vid Stiftelsen Hallands läns museer. Beklagligt nog föreligger ännu ingen fullständig avrapportering, varför denna artikel, tillsammans med andra arbeten (Westergaard 1990, 1995, Petersson 1993), får betraktas som bidrag i den fortsatta redogörelsen för resultaten av utgrävningarna.

Artiklarna har fokuserats kring det mycket stora tidigneolitiska material som framkom, och då i första hand keramikerna. Slottsmöllan och dess neolitiska lämningar har även uppmärksamats i andra arbeten (t. ex. Tilley 1996, Nordqvist 1997). Det går dock inte att bortse från det faktum att undersökningarna också resulterade i ett mycket omfattande fynd- och dokumentationsmaterial från både yngre såväl som äldre delar av förhistorien. Härtill finns anledning att återkomma i andra sammanhang.

Antikvarisk, topografisk och historisk bakgrund.

Som så ofta var anledningen till de arkeologiska undersökningarna att området skulle bebyggas. Marken där boplatsen Slottsmöllan är belägen kan idag också ses som exempel på vad som skedde då luften gick ur "det glada 80-talet"; endast hälften av tomterna är idag bebyggda. Resten ligger mer eller mindre orört så som platsen lämnades efter utgrävningarna hösten 1989. Ett undantag består av de områden som efterundersöktes i regi av Institutionen för Arkeologi vid Göteborgs Universitet, under hösten 1992 (Grundberg & Anberg 1994).

Det undersökta boplatsoområdet är beläget ca 2 km norr om Halmstads innerstad och omedelbart söder om Slottsmöllans tidigare tegelbruk och väster om det s.k. Wallbergsområdet (figur 1). Det undersökta området omfattade en trapetsoid formad yta på närmare 2 ha, ca 290 m lång och 50–120 m bred, och låg på en flack och sandig, terrassliknande bildning på Nissans västra strand, ca 22–29 m. ö. h. Mot V vidtar Sofieberg, ett höjdområde och utlöpare till det s.k. Galgberget. Under tidigneolitisk tid bör havet ha stått 5–10 meter högre än idag, vilket

skulle innebära att boplatsen vid Slottsmöllan varit belägen invid en liten havsvik vid Nissans dåvarande utlopp (figur 2).

Före undersökningen hade det aktuella markstycket använts som betesmark i närmare 10 år. Platsen och dess omgivning var i det närmaste helt okänd i fornlämnings-sammanhang. Montelius omnämner Slottsmöllan och dess ägor i samband med fyndet av ett tyskt silvermynt samt en rätmejsel och fyra flinxor (Montelius 1872:155f). Någon närmare precisering av fyndplatsen för dessa föremål anges inte. Inte heller den silverskatt som påträffades kring Slottsmöllebron åren 1846 och 1850 har någon närmare lägesangivning (Arbman 1954:172f)

På Statens Historiska Museum i Stockholm förvaras fynd gjorda av Uno Sundelin sommaren 1919 i samband med en färd upp efter Nissan (Sundelin 1920:131-195). Dessa skall, enligt författaren, ha tillvaratagits på "fyndrika boplatser", av vilka nr 208 (Sundelins egen numrering) var belägen "1,5 km norr om Halmstad, ett par 100 m. söder om fabriken vid Slottsmöllan (Marieberg:129)..." (op.cit.:184). I den tillhörande boplatserförteckningen anges dess läge till den högra sidan (op.cit.:182-192). Utöver dessa uppgifter ger SHM:s katalog ytterligare lägesbeskrivningar. Där i anges bl a att boplats nr 208 är belägen "...ca 7-8 m. över v.y [ögonmått]... Sandåker vid landsvägen". Fynden utgörs av 3 skrapor, 3 spånfragment, 1 flintknuta, 2 avfallsstycken och 1 flintskära (SHM 17134:14).

Sundelins uppgifter är oklara vid lokaliseringsförsök och lämnar en hel del att önska. Vad som t. ex. avses med "högra sidan" beror naturligtvis på varifrån man betraktar Nissans stränder, uppströms eller nedströms. Rör man sig emellertid 200 m söder om tegelbruket, vilket kan syfta på en av två då fungerande fabriker, hamnar man mitt i 1989 års undersökningsområde; den andra möjliga fabriken är Wallbergs industriområde. Beger man sig 200 m söder om detta, hamnar man i en tämligen modern villa-bebyggelse, där också neolitiska fynd har gjorts i samband med nutida gatuexploateringar. Båda är emellertid belägna utmed Nissans västra strand och det förefaller mest sannolikt att Sundelin med högra sidan också avsåg västra sidan.

Den ögonmåttade vattenytan (se ovan ... "v.y [ögonmått]"...) är också en förbryllande uppgift men man får förmoda att Sundelin avsåg Nissans vattenyta och inte havsnivån, vilket annars faller sig mer naturligt i en arkeologisk tradition. Under sådana omständigheter ter sig båda ovan refererade platser lika trovärdiga och möjliga.

Mycket talar således för att boplatsen vid Slottsmöllan i själva verket "upptäcktes" redan år 1919, och tillhör en av de "fyndrika boplatser" som Sundelin använde sig av i sina betraktelser kring stenåldersfolket och sjönöten (op.cit.).

Av det synliga fornlämningsbeståndet i omgivningen är naturligtvis bronsåldershögar de mest iögonfallande. Inom en radie av 1 km kring Slottsmöllan finns, eller har funnits, 6 stycken ensamliggande gravhögar. De är belägna utmed den höjdrygg som Sofiebergsområdet utgör i NV och V. Mellan åren 1962-67 undersökte Lennart Lundborg tre av dessa, de s. k. Kårapshögarna (Raä 1 i Övraby sn). Utöver begravningar från bronsålder och romersk järnålder påträffades då också boplatslämningar från sten-, brons-, och järnålder under och kring dessa högar (Lundborg 1972).

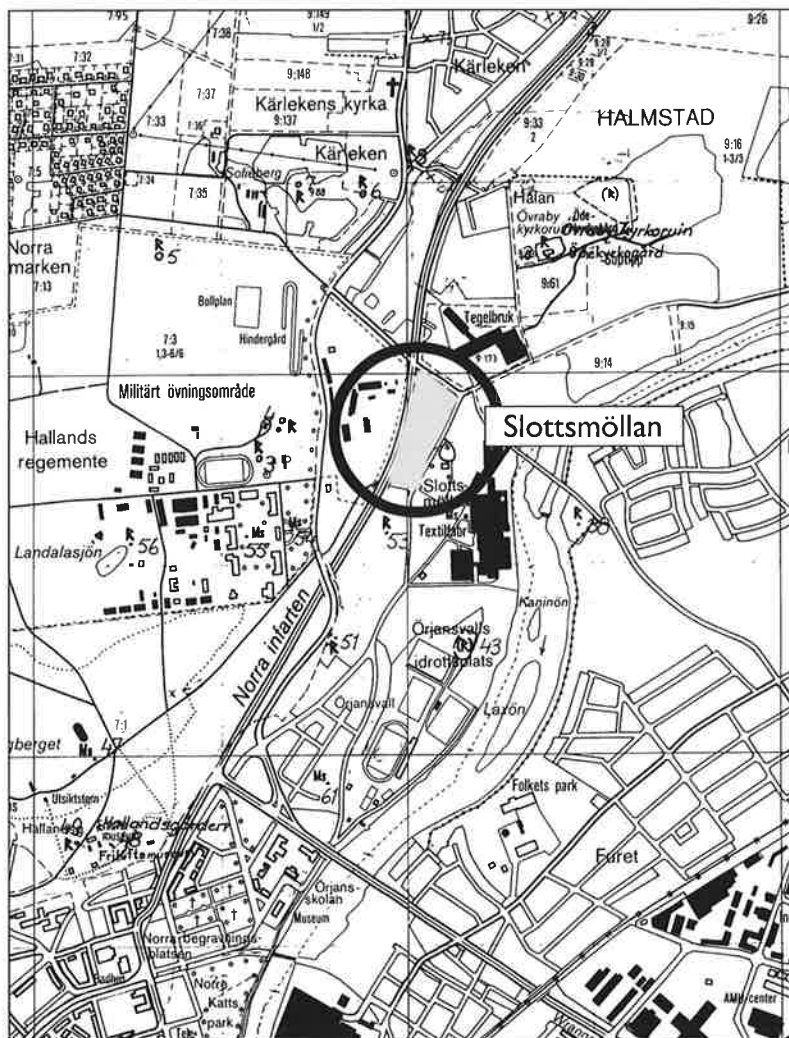
Förhistoriska boplatslämningar har också undersökts ca 700 m NNO om Slottsmöllan, så sent som åren 1991-92 (RAÄ 45 i Halmstad stad, jfr "Tegelbruket" figur 2). Lämningarna påträffades i anslutning till Övraby medeltida kyrkoruin. Även här fanns ett tydligt neolitiskt inslag.

Mot bakgrund av Sundelins egen boplatsernumrering torde det finnas många "fyndrika boplatser" att återupptäcka längs Nissans stränder, i den mån de inte förstörts av tidens tand.

Undersökningen

Fältarbetet på Slottsmöllan kom att pågå under perioden 17 april - 22 september 1989. De beklagliga nyckelorden för stora arkeologiska undersökningar, som denna, är "prioriteringar" och "kompromisser". Från förundersökningen året dessförinnan visste vi att fyndmaterialet skulle bli omfattande, att anläggningstätheten med stolphål, härदार och avfallsgröpar var hög och att där

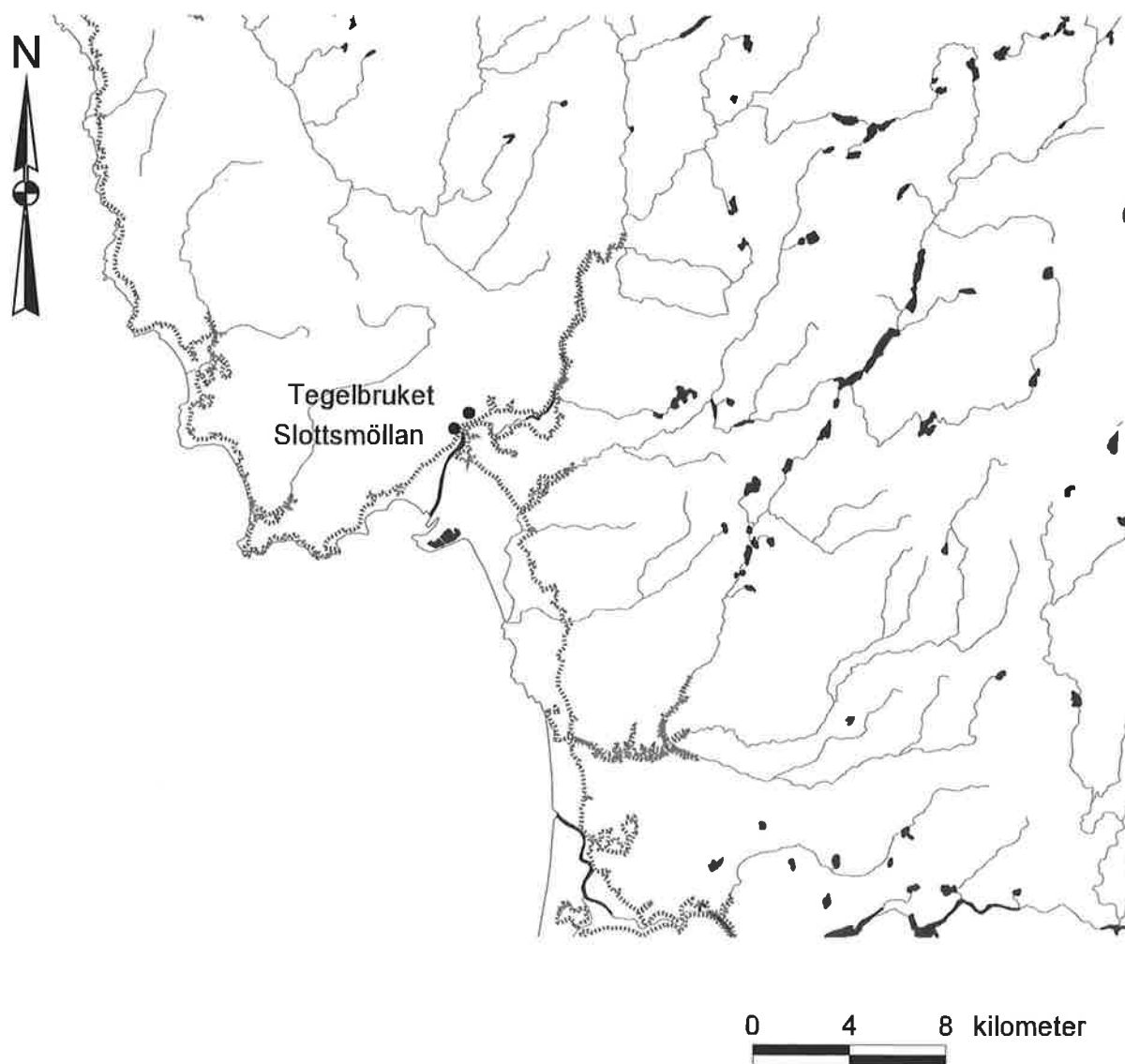
Figur 1 Utdrag ur ekonomiska kartbladet 4C 7e med Slottsmöllans boplatz markerad.

Figure 1 Excerpt from the economic map 4C 7e, showing the location of the of Slottsmöllan site.

även fanns tecken på orörd kulturlagerbildning. Arbetet kom att utformas så att det inleddes med matjordsavbaning ned till steril nivå på traditionellt vis. De ytor där kulturlager påträffades sparades för sållning. I slutfasen av undersökningen infann sig emellertid den oundvikliga tidsbristen, varvid alla resterande kulturlagerförekomster åsidosattes till förmån för anläggningar och strukturer. Vid det laget hade dock fyndmängden från de kulturpåverkade lagren redan blivit långt större än vad som väntats.

Förekomsten av kulturlager till trots så var stratigrafin tämligen okomplicerad. Under matjorden, som varierade i tjocklek mellan 0,3–0,4 m, påträffades över stora delar

av ytan ett kulturpåverkat lager med en tjocklek på upp till 0,2 m som bestod av gråbrun humös sand. Detta vilade i sin tur direkt på den sterila alven som utgjordes av obetydligt stenig, gulbrun sand. Vad som däremot komplicerade bilden var det faktum att ett stort antal anläggningar var nedgrävda genom kulturlagret och därmed också kunde anses vara yngre än, eller samtida med lagerbildningen. Inledningsvis gjordes också en distinktion mellan dessa och övriga anläggningar. Värdet av denna dokumentation kan emellertid ifrågasättas då kulturlagerbildningen var ojämnt fördelad över ytan. Det har under rapportarbetets gång också visat sig inte vara någon påvis-

Figur 2 Topografisk karta med boplatserna Slottsmöllan och Tegelbruket samt den tidigneolitiska strandlinjen markerad.

Figure 2 Topographic map showing the location of the Slottsmöllan and Tegelbruket sites, and the supposed, early Neolithic, seashore level in the area.

bar kronologisk skillnad mellan dessa och övriga anläggningar.

Kulturlagret sållades huvudsakligen i 2x2 meters rutor. Undantagen utgörs av enstaka 1x1 meters rutor som togs upp i anslutning till den sista etappen som underlag för beslutet om vilka prioriteringar som skulle göras. I samband härmed åstadkoms även ett par projicerade profiler i syfte att få en uppskattning av fyndmaterialets vertikala spridning i kulturlagret. Härvid kunde emellertid bara konstateras att fynden var jämnt fördelade i detsamma. Totalt sållades över 770 st 1x1 och 2x2 meters rutor i kulturlagret till en samlad yta på närmare 3100 kvm (figur 3).

Av de närmare 2 ha som fornlämningen omfattade, intensivundersöktes 17400 kvm. Förutom kulturlagret omfattade undersökningen närmare 2700 anläggningar, främst fördelade på stolphål (1500), gropar (760), samt härdar och kokstengropar (340). Därtill kommer en rad mindre vanligt förekommande anläggningstyper såsom bak- och keramikugnar, lergropar, väggrester, hålvägar samt en förmodad grav.

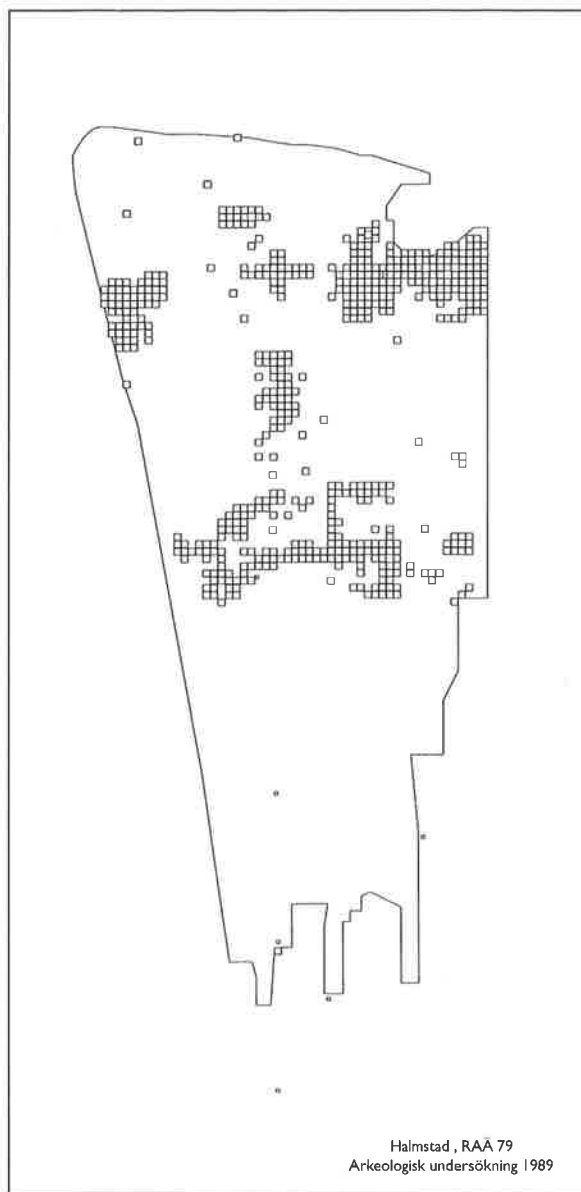
Tidigt neolitikum vid Slottsmöllan

Fyndmaterialet

Fyndmaterialet från Slottsmöllan är synnerligen omfattande, men består i huvudsak av två materialgrupper; keramik och flinta. Detta är naturligtvis beklagligt men alls inte oväntat eller ovanligt då bevaringsförhållandena för exempelvis ben, till följd av ett naturligt lågt pH-värde i marken generellt sett är dåligt i Halland. Förhistoriska boplatser återfinns ofta på sandiga marker i landskapet, vilket i sig också verkar nedbrytande på organiskt material då genomsläpligheten för såväl luft som vatten är betydande. Organiskt material förekom på Slottsmöllan endast som förkolnade rester av brända ben och hasselnötskal.

Slottsmöllan har hitintills i första hand kommit att förknippas med tidigneolitisk trattbägarceramik. Omfattningen saknar motstycke i Västsverige. Av totalt ca 60 kg tillvaratagen keramik har över 50 kg bedömts vara av ti-

digt neolitiskt ursprung. Av denna mängd påträffades hälften i anläggningar av skilda slag, och den andra hälften i samband med sållningen av kulturlagret. De försök till

Figur 3 Plan över sållade 2x2 och 1x1 metersrutor på Slottsmöllan.

Figure 3 Site plan showing all the 2x2 and 1x1 metre squares that were sieved.

spridningsanalyser som gjorts på keramikmaterialet från meterrutorna, exempelvis baserat på vikt, antal skärvor eller olika dekortyper, har inte givit några klart urskiljbara mönster eller koncentrationer. Neolitisk keramik påträffades snart sagt i varje sållad ruta. Tolkingen av fynd i anläggningar visade sig omfatta källkritiska problem och är värt ett kapitel för sig (se nedan).

Godset var i allmänhet av en typ som traditionellt förknippas med tidig trattbägarkeramik; grov kvartsmagring och en slät "läderartad" ytbehandling. Vad som främst avslöjar keramikens "kulturella" tillhörighet är de dekortyper som finns representerade. Ett urval presenteras i figur 4. Andra exempel återfinns i Westergaard 1995 (Westergaard 1995a).

Närmare 10% av all tillvaratagen keramik har någon form av dekor. Så gott som all dekorerad neolitisk keramik från Slottsmöllan har dekoren förlagd till mynning och/eller hals. Den absolut vanligaste dekortypen är snördekor (60%), följt av gropar, pinnar, nageltryck mm. Det finns också exempel på neolitiska mynningsfragment som saknar dekor. I figur 4 återfinns två andra undantag; ett kärl med heltäckande dekor av sk Troldebjergstyp (Ebbesen 1979) samt ett kärl med vinkelbandsdekor. Båda antyder att platsen varit bebodd även under en tidig del av mellaneneolitikum, vilket också bekräftats via C14-dateringar (se nedan).

Med den relativt höga fragmenteringsgrad som föreligger (i genomsnitt 5g/fragment), har det visat sig svårt att rekonstruera enskilda kärlyper. Två av undantagen återfinns i figur 4; dels det ovan omtalade kärlet med Troldebjergsdekor, dels ett betydligt äldre och större matlagningskärl med sparsam pinndekor runt mynningen, ett kärl av s. k. Oxie-typ (Larsson 1984). I övrigt får man anta att trattbägaren i alla dess skepnader, tillsammans med övriga kärlyper i den tidigt neolitiska repertoaren, finns representerade i materialet. Enstaka fragment med liten mynningsdiameter antyder t. ex. att här måste ha funnits kragflaskor. Likaså finns fragment av lerskivor representerade i materialet.

Flintmaterialet från Slottsmöllan tillhör också en av de största materialkategorierna. Av utrymmesskäl låter sig flintmaterialet inte presenteras med något större mått av

detaljer. Sammantaget tillvaratogs närmare 48 kg flinta från undersökningen. Härav är den absoluta merparten restprodukter och avfall från föremållstillverkning. Andelen redskap uppgår till ungefär 2%. Den vanligast förekommande artefakten är den tvåreggade spetsen. Närmare 150 st tillvaratogs varav 2/3 påträffades i kulturlagret. Exempel på dessa återfinns i figur 5.

De tvåreggade spetsarna är, i den mån det gått att avgöra, tillverkade av såväl spån som avslag. Flera spetsar har slipade ytor, vilket indikerar att de tillverkats av större, kasserade flintföremål, som yxor. Även andra redskap, som skrapor, bär spår efter slipning. Slipade fragment är i övrigt tämligen vanligt förekommande bland restprodukterna. Där finns också exempel på klart urskiljbara fragment av spetsnackiga och tunnackiga yxor, i båda fallen med slipade ytor.

Till de mer udda spetsarna hör tångepilspetsen i figur 6. Helretuscherade, tresidiga tångepilspetsar förknippas vanligtvis med de senare mellaneneolitiska "kulturerna" (Malmer 1975) och det finns väl anledning att misstänka förekomsten av senare neolitiska inslag även på Slottsmöllan. Bland övriga neolitiska redskap bör också nämnas en fragmentarisk mångkantsyxa av obestämd bergart.

Lämnar man redskapen och övergår till övriga materialkategorier, bör också de mindre mängderna brända ben omnämnas. Brända ben påträffades sammanlagt i 284 anläggningar. Av dessa har benen från en anläggning bestämts härröra från nötkreatur och svin (A665, se nedan kap. C14-dateringar).

Anläggningar

Det stora antalet anläggningar, totalt närmare 2700 st., låter sig knappast beskrivas med något större mått av detaljrikedom i detta sammanhang. Den ovan gjorda redogörelsen för deras "funktionella" fördelning är summarisk och det finns säkerligen utrymme för framtida modifieringar i detta avseende. Man kan bara beklaga att den digitala utvecklingen, med avseende på datoriserad fältdokumentation, vid tiden för undersökningen inte nått den status den har idag.

Figur 4 Översikt över Slottsmölleboplatsen från NV. Foto Bengt Westergaard.

Figur 4 Slottsmölla settlement site from NW. Photo Bengt Westergaard.

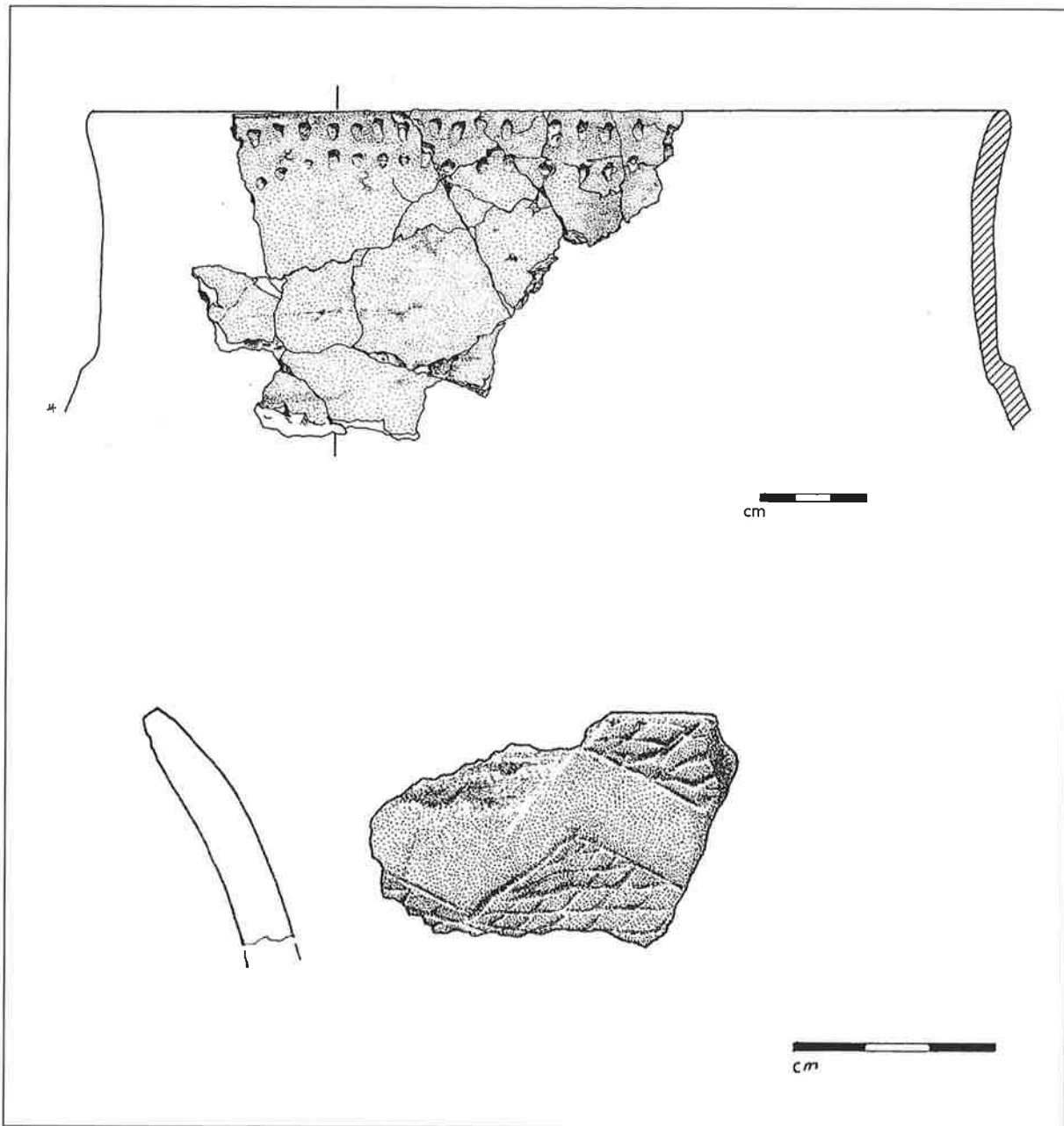
Av samtliga dokumenterade anläggningar är det få som med större säkerhet kan dateras till neolitisk tid. Merparten av C14-dateringarna tillhör någon del av perioden yngre bronsålder/äldre järnålder. De intensiva aktiviteterna under neolitikum, och de därav resulterande avfallsmängderna, innebar förstås att snart sagt varje anläggning innehöll neolitiska fynd, oavsett anläggningens faktiska ålder.

Svårigheten med att identifiera neolitiska anläggningar har uppmärksamats såväl här hemma (Westergaard 1995b) som i Danmark (Nielsen 1989). Problemet kan i första hand sägas vara av markkemisk natur. Det som kännetecknar en arkeologisk "anläggning" är vanligtvis humusfärgning, de organiska resterna av t. ex. avfall. Humus-innehållet urlakas dock med tiden, vilket i korthet och i generella drag, innebär att ju mindre humusfärg desto äldre

anläggning. Lagg därtill förekomsten av flera senare bosättningar, en arkeologisk undersökning i genomsläpplig sand en torr sommardag, och svårigheten med att identifiera neolitiska anläggningar framstår tydligt.

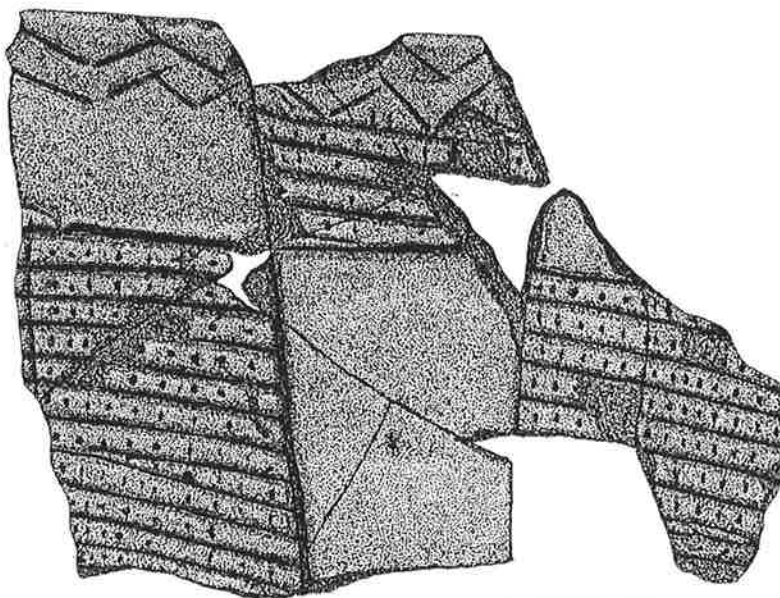
Av drygt 1500 stolphål har endast en bråkdel kunnat hänföras till någon av de 11 huskonstruktioner som identifierats. Av dessa har i sin tur endast en huskonstruktion betraktats som neolitisk. Huset är 13x5,5m stort, har en svagt trapetsoid grundform och är orienterat i VNV–OSO riktning (hus VIII, se figur.7). Huset påträffades i undersökningsområdets sydvästra del.

Bara ett tiotal meter nordöst om hus VIII påträffades en stenpackning, ca 1x1,5 m stor och ca 0,4 m hög. Den var anlagd över en ca 0,5 m djup grop i vars botten två stycken hällkistliknande konstruktioner påträffades (A2481, figur 8).

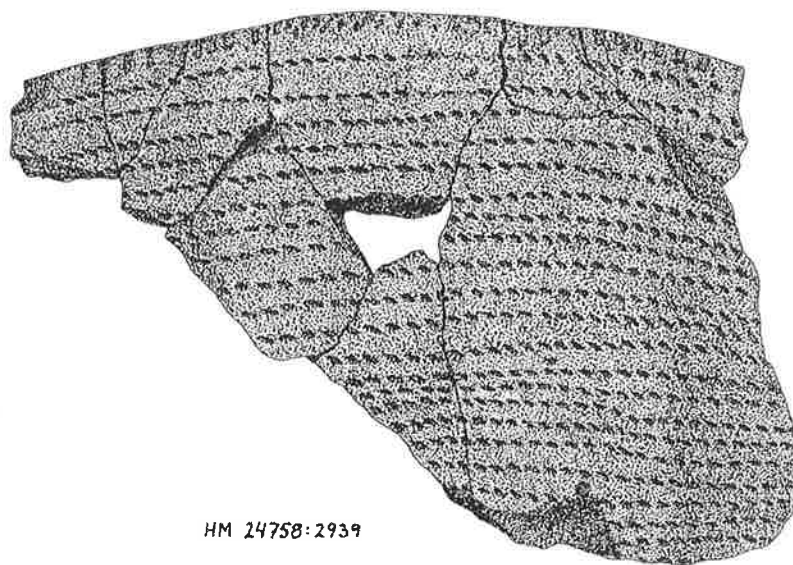
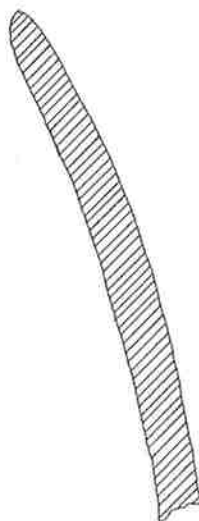

Figur 5 Ett urval av tidigt neolitiska dekortyper på keramik från Slottsmöllan. Teckningar av Anders Andersson, Annika Jeppson och Staffan Hyll.

Figure 5 Some examples of decorated, early Neolithic pottery from Slottsmöllan. Drawings by Anders Andersson, Annika Jeppson and Staffan Hyll.

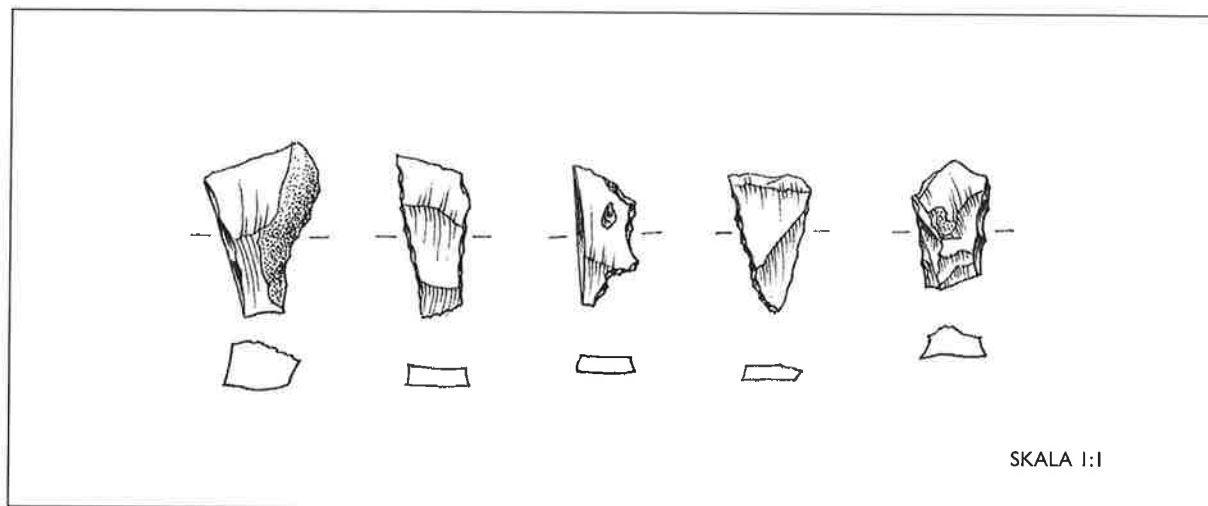

HM 24758:2455

HM 24758:2939

Figur 6 Exempel på tväreggade spetsar från Slottsmöllan. Teckningar av Staffan Hyll.

Figure 6 Some examples of transverse arrowheads from Slottsmöllan. Drawings by Staffan Hyll.

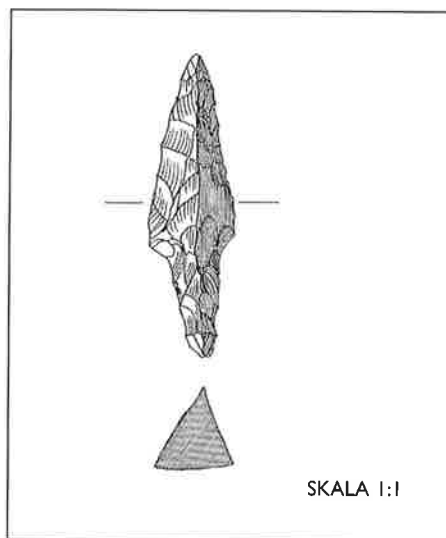
Stenpackningen har tolkats som rester av en gravanläggning och har, på basis av det relativt stora fyndmaterialet, daterats till tidigt neolitikum. Några faktiska spår efter gravläggning förekom emellertid inte.

I övrigt är det ytterligt få anläggningar vid Slottsmöllan som visat sig vara klart neolitiska, trots riktade försök med C14-dateringar.

C14-dateringar

Ifrån undersökningen föreligger 27 st C14-dateringar. Av dessa är 5 st från tidigt neolitikum, vilket i detta sammanhang även inbegriper den äldsta delen av mellan-neolitikum, MN A. Resterande dateringar fördelar sig inom två grupper; en mesolitisk grupp med dateringar till perioden 8140–7090BP (2 st), samt en stor grupp med dateringar till perioden 2990–2120BP (20 st), dvs bronsålder/förromersk järnålder. Samtliga nedan redovisade C14-dateringar är gjorda vid The Svedberg Laboratoriet i Uppsala. De neolitiska dateringarna ser ut som tabell 1 visar.

Med traditionell kronologisk terminologi faller samtliga ovan refererade dateringar inom ramen för tidigt neolitikum. De två första dateringarna härrör från mat-

Figur 7 Tångspets typ D från Slottsmöllan. Teckning av Bo Lundewall.

Figure 7 Tanged arrowhead, type D, from Slottsmöllan. Drawing by Bo Lundewall.

skorpor på ett och samma kärl (fynd nr 1290, se figur 4). Samma kärles matskorpor underkastades en kemisk analys med avseende på protein och aminosyra samt fetthalt och fettsyra. Analysen gjordes vid Arkeologiska Forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet. Den senare dateringen gjordes i samband härmed, varvid en korrektion för C13-halten motsvarande -28,29‰ gjordes. I korthet resulterade analysen i följande slutsatser rörande kärlets forna innehåll; proteinerna och fetterna har troligtvis terrestriskt/animaliskt ursprung. Den mat som tillagats har av allt att döma bestått av inälvor. Fetternas terrestriska ursprung synes också bekräftade av den uppmätta C13-halten (Lidén 1990 samt där anförd litteratur).

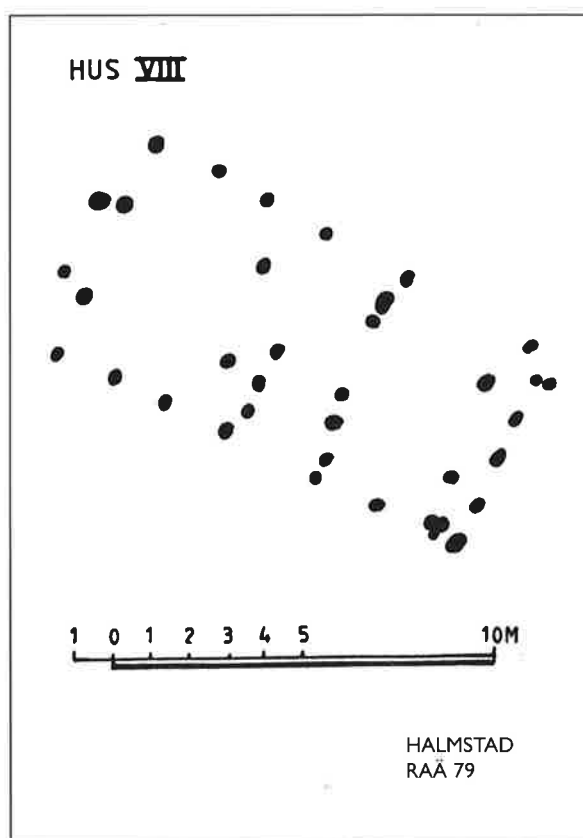
De två dateringarna av förkolnade hasselnötsskal härrör från anläggningar (gropar) med rikliga mängder av dekorerad neolitisk keramik. En av anläggningarna (A665) innehöll dessutom stora mängder slipade flintavslag, sannolika rester från yxtillverkning, liksom de enda benfragment från Slottsmöllan som analyserats osteologiskt (se ovan).

Neolitiska reflektioner

Ett decennium efter att undersökningen genomfördes har mycket nytt referensmaterial tillkommit, och så har antalet reflektioner, liksom formuleringen av desamma. Följande tankar stannar dock vid reflektioner som emanerar ur det neolitiska materialet från Slottsmöllan.

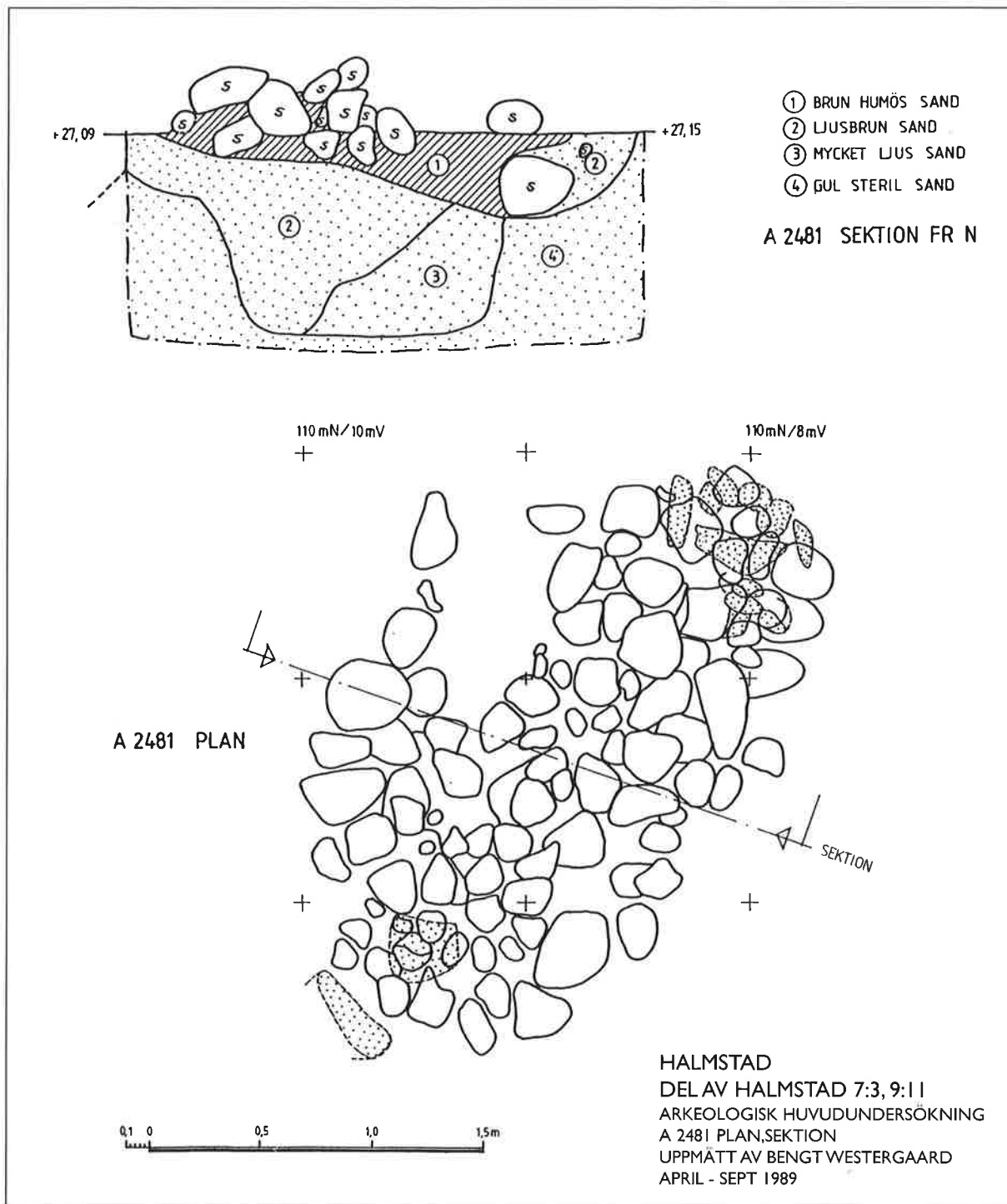
En självklar utgångspunkt är det väldiga fyndmaterialet, inte minst av dekorerad neolitisk keramik, som ger sig till känna på ett högst påtagligt vis. Under denna period (ca 4000–3500 BC) har platsen utan tvivel varit en kustboplats och bosättningen borde därför, enligt gängse uppfattningar, vara en idealisk fångst-/fiskeboplats bebodd eller besökt på säsongsbasis, förslagsvis i anslutning till laxens vandringar. De analyser som gjorts och som är av intresse i detta sammanhang vittnar emellertid inte om någon ensidig marin ekonomi; maten som tillretts och lagats i det äldsta av de daterade trattbägarkärlen har inte nödvändigtvis marint ursprung. Likaså finns samtida inslag av såväl svin som nötkreatur. Det råder väl knappast något tvivel om att man under alla tider, även under

tidigneolitikum, utnyttjat den rikliga tillgång på fisk som Nissan försett människorna med. Om ovan gjorda iakttagelser och resonemang är riktiga, borde Slottsmöllan kunna karakteriseras som en permanent kustboplats från tidigneolitisk tid. Tyvärr saknas här, liksom på övriga västsvenska boplatser från tidigt neolitikum, det omfattande organiska material som skulle kunna kasta ytterligare ljus över de ekonomiska förhållandena på västkusten vid tiden för våra första bönder. Å andra sidan är det få kända tidigneolitiska boplatser i Skandinavien som kan mäta sig i storlek med Slottsmöllan. I samband med utgrävningarna kunde det ändå konstateras att den undersökta ytan inte på något sätt utgjorde gränsen för boplatsens utsträckning. Den terrass som Slottsmöllan är belägen på fortsätter mot Ö (se figur 2) och så gör även lämningarna.

Figur 8 Hus VIII i plan.

Figure 8 Plan of house no VIII

Figur 9 A2481, stenpackning i plan och profil med de båda stenkiornas placering markerade.

Figure 9 Feature A2481, a stone construction (plan and section) and the location of the two stone cists marked.

Lab nr	Benämning	14C år BP	±	Daterat material
Ua-1584a	A 1077	4860	100	Matskorpa på keramik
Ua-1584b	A 1077	4830	100	Matskorpa på keramik
Ua-1662	A 665	4800	110	Förkolnade hasselötsskal
Ua-1663	A 1996	4830	80	Förkolnade hasselötsskal
Ua-1664	A 1064	4545	100	Matskorpa på keramik

Tabell 1 Neolitiska C14-dateringar från Slottsmöllan.

Table 1 Neolithic C14-datings from Slottsmöllan.

Mängden tidigneolitisk keramik spridd över en stor yta låter ana en tämligen omfattande bosättning. Ett sådant antagande står i skarp kontrast till det enda hus som eventuellt kan dateras till tidigneolitikum (Hus VIII), men är fullt i linje med de erfarenheter man har från annat håll, främst Skåne och Danmark; antalet tidigneolitiska boplatser är förhållandevis många och stora och fyndmaterialen inte alls oävnade, men antalet acceptabla och "godkända" hus är synnerligen begränsade (jfr Buus-Eriksen 1992, Hernek 1997). Vid tiden för undersökningen var kända och publicerade tidigneolitiska hus i Skandinavien om möjligt än färre. Mycket av vad som då presenterades i fråga om tidigneolitiska hus var minst sagt tveksamt (se t. ex. Busch 1993). Havande sagt detta, närs en förhoppning om att inom en inte alltför avlägsen framtid kunna göra en förnyad genomgång av materialet från Slottsmöllan. Utsikterna att identifiera flera huskonstruktioner (inte nödvändigtvis neolitiska) i detta omfångsrika dokumentationsmaterial är tämligen goda, men tidskrävande. Dessutom krävs fler undersökningar och erfarenheter från andra håll som tillsammans kan ge ett vidgat referensunderlag i jakten på våra första bönders självklara rätt till tak över huvudet.

Erfarenheter visar att neolitiska anläggningar i allmänhet har en mycket svag humusfärgning och kan under torra sommardagar vara omöjliga att se. Om samma boplatser dessutom bjuder på anläggningar – kanske även hus – från senare perioder, framstår tidigt neolitiska anläggningar vid en jämförelse som bedrövliga och diffusa färgningar, knappt värda att dokumentera. Ett systematiskt eller sporadiskt uteslutande av sådana "missfärgningar" i jorden i samband med arkeologiska utgrävningar av skilda boplatser

lokaler kan naturligtvis vara en av förklaringarna till att så få tidigneolitiska hus är kända.

Det neolitiska keramikmaterialet var med få undantag starkt fragmenterat. Tillsammans med den andra stora fyndkategorin – flintan – var keramiken dock jämnt fördelad i den vertikala stratigrafien som kunde iakttagas i de projicerade profilerna. Keramikens fragmentering och dess jämna fördelning i vertikallplanet, kan sannolikt förklaras av senare tiders aktiviteter på platsen, inte minst jordbruket. Därför synes det något märkligt att platsen i det närmaste varit okänd, när materialet med all sannolikhet borde ha plöjts upp i sådana mängder att ingen kunnat undgå att upptäcka den slagna flintan m. m. Den mest sannolika förklaringen till detta fenomen torde vara att den neolitiska keramiken plöjts ner och fragmenterats redan under förhistorisk plog/årder. Därefter har matjord tillförts, antingen genom naturlig erosion eller på annat vis, till en sådan mäktighet att moderna plogar inte nått tillräckligt djupt för att plöja upp dessa lämningar. (Mot bakgrund av det ansevärdiga antalet härdar och kokgropar från brons-/järnålder som påträffades vid undersökningen, är det emellertid förunderligt att ingen någonsin observerat upplöjda och tämligen iögonfallande anläggningar av detta slag heller.)

Vad senare tiders lämningar beträffar, så uppvisar de på Slottsmöllan ett mönster som under senare år blivit regel i samband med arkeologiska boplatserundersökningar i Halland liksom på andra håll; ett till synes oändligt virrvarv av gropar, härdar, kokgropar och stolphål utan påvisbar struktur. Utan skönjbara strukturer är och förblir stolphålen anonyma. Det kan ju, för Slottsmöllans vidkommande, tänkas ha sin förklaring i att här förekommit

en speciell typ av aktiviteter (bronsantverk m. m.) som givit upphov till en form av byggnadskonstruktioner om vilka vi ännu vet för lite. Problemen är emellertid i grund och botten desamma här som på många andra platser, nämligen att lämningarna har ackumulerats under en lång tidsperiod på ett och samma plan. Dokumentationen är tvådimensionell och saknar tidsaxel, bl. a. i brist på påvisbar stratigrafi. Fyndmaterialet blir under sådana omständig-

heter mer eller mindre oanvändbart som dateringsunderlag, till följd av de olika post-depositionella processer som materialet utsatts för. På sin höjd leder dessa resultat till en tvådimensionell bild av förhistorien utan möjlighet till rekonstruktion av händelseförloppet över tid, vilket annars brukar framställas som ett av arkeologins signa.

Litteratur

- Arbman, H. 1954. Hallands forntid. I *Hallands historia del 1*. Halmstad.
- Busch, A. 1993. *Tidiga trattbägarkulturhus i Sverige*. CD-uppsats i arkeologi. Institutionen för Arkeologi vid Uppsala Universitet. Uppsala..
- Buus-Eriksen, L. 1992. Ornehus på Stevns- en tidig-neolitisk hustomt. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1991*. København.
- Ebbesen, K. 1979. *Stordyssen i Vedsted*. Arkæologiske studier. Volume VI. København.
- Grundberg, J. & Anberg, S. 1994. *Rapport, Slottsmöllan, efterundersökning av tidigare undersökt boplatsområde, Raä 79, Halmstad stad, Halland*. Rapport från B-fältkurs. Göteborg.
- Hernek, R. 1997. Hyddor och hus från västsvensk stenålder. Stenålderns hyddor och hus - syd och mellansverige. I: Larsson, M. & Olsson, E.(red), *Regionalt och Interregionalt: Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska Undersökningar, skrifter nr 23.
- Larsson, M. 1984. *Tidigneolitikum i Sydvästskåne*. Malmö.
- Lundborg, L. 1972. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland*. Hallands Museums Skriftserie 2. Halmstad.
- Lidén, K. 1990. A diet study from the middle neolithic site of Ire. *Laborativ Arkeologi nr 4 1990*.
- Malmer, M. P. 1975. *Stridsyxekulturen i Sverige och Norge*. Lund.
- Montelius, O. 1872. Halländska fornsaker från hednaden. I *Hallands fornminnesförenings tidskrift 1868-1872*.
- Nielsen, P. O. 1989. Neolitiska bopladser. *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1988*.
- Nordqvist, B. 1997. Västsverige. Neolitiseringsen i syd väst och mellansverige-social och ideologisk förändring. I: Larsson, M. & Olsson, E.(red), *Regionalt och Interregionalt: Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska Undersökningar, skrifter nr 23.
- Petersson, H. 1993. *Slottsmöllan- en statistisk och databaserad metodstudie på tidigneolitiskt keramikmaterial*. C-uppsats i arkeologi. Institutionen för arkeologi, Göteborgs Universitet.
- Sundelin, U. 1920. Stenåldersfolket och sjönöten. *YMER*.
- Tilley, C. 1996. *An Ethnography of the Neolithic: Early Prehistoric Societies in Southern Scandinavia*. New Studies in Archaeology. Cambridge.
- Westergaard, B. 1990. 6000 år på sex månader. *Populär Arkeologi nr 2/1990*.
- Westergaard, B. 1995a. C14-dateringar av neolitiska trattbägarkeramiker i Halland. *Utskrift nr 4/1995*.
- Westergaard, B. 1995b. Neolitiska hus- problem och möjligheter med exempel från Halland. *Utskrift nr 4/1995*.